

تاریخ وصول: ۱۳۹۵/۰۸/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۰۸

حفظ حقوق زیست محیطی بشر در قراردادهای نفتی

۱۱۳

دو فصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

آزاده امیرخانی و همکاران
حفظ حقوق زیست محیطی بشر در قراردادهای نفتی

احمد مؤمنی راد^۱
آزاده امیرخانی^{*۲}
زهره تیموری^۳

۱. دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ایران.
۲. کارشناسی ارشد حقوق نفت و گاز، دانشگاه تهران، ایران.
۳. کارشناسی ارشد حقوق نفت و گاز، دانشگاه تهران، ایران.

چکیده

بررسی مسایل زیست محیطی در قراردادهای نفتی ایران سابقه‌ی چندانی ندارد. این در حالی است که کشورهای صنعتی و پیشرفته از همان ابتدا بندهایی از قراردادهای نفتی خود را به این موضوع اختصاص داده و بر رعایت آن تأکید دارند. شرکت‌های نفتی بین‌المللی برای شروع عملیات اکتشاف و توسعه و بهره‌برداری نیاز به مجوز سازمان حفاظت از محیط زیست دارند و این مجوز در صورتی صادر می‌شود که پیمانکار ارزیابی‌های زیست محیطی را به طور مبسوط در منطقه‌ی مورد نظر انجام دهد. در این بین باید به مسایلی از جمله نقش دولت و نظارت آن بر عملکرد پیمانکاران توجه داشت. در این مقاله ضمن تأکید بر رعایت الزامات زیست محیطی و حفظ حقوق زیست محیطی بشر به بررسی قوانین و مقررات محیط زیست و مسایل نفتی پرداخته شده است. همچنین طرق حقوقی مقابله با نقض این قوانین و مقررات و رعایت هر چه بیشتر این الزامات توسط پیمانکار پرداخته شده است. ضرورت توجه به محیط زیست باید به موازات فعالیت‌های تولیدی به عنوان رکن توسعه پایدار مورد توجه واقع شود. با وجود اینکه در سال‌های اخیر قانون‌گذار سعی بر این داشته است که با وضع مقرراتی در خصوص حفظ محیط زیست دولت‌ها و شرکت‌ها را ملزم به رعایت این قوانین و گنجاندن آن‌ها در قراردادهای نفتی کند و بستر لازم را برای حفظ محیط زیست از آلودگی‌های ناشی از عملیات نفتی فراهم کند اما همواره شاهد از بین رفتن محیط زیست هستیم. در این مقاله سعی بر این شد تا با ارایه‌ی راه‌کارهایی آسیب‌های زیست محیطی را به حداقل برسانیم.

واژگان کلیدی: قرارداد، نفت، محیط زیست، بشر، ارزیابی زیست محیطی.

برخورداری از محیط زیست سالم برای نوع بشر متضمن و ملازم حفاظت از آن است و انسان علاوه بر برخورداری از این حق، تعهد حفاظت از آن را نیز بر دوش دارد. حق به محیط زیست سالم به عنوان یک حق اساسی و بنیادین جای خود را در مجموعه حقوق بشر باز کرده است. حق به محیط زیست به عنوان بخشی از حمایت از حق حیات، حق به زندگی با استاندارد، حق به بهداشت حق به هوای سالم، حق به علایق و ویژگی فرهنگی مورد توجه قرار گرفته و عمدتاً در درون نسل اول حقوق بشر توسعه یافته است. طرفداران حقوق بشر حق به محیط زیست سالم را به عنوان یک حق مستقل حقوق بشری برای داشتن محیط زیستی با کیفیت خاص می‌شناسند و معمولاً به عنوان حق داشتن محیط زیست مناسب شناخته می‌شود. برای درک بهتر حقوق بشر زیست محیطی باید این واقعیت را بپذیریم که حقوق جوهری با حق استفاده‌ی صحیح از منابع طبیعی عجین شده است. حفظ محیط زیست، پاسخ به یکی از نیازهای امروز جامعه برای نگاهداری بیش‌تر از محیط زیست و رعایت حقوق عمومی است و تخریب محیط زیست معلول نابرابری‌های اجتماعی و استفاده‌های غلط از طبیعت و یکی از عوامل تضییع حقوق انسان‌هاست. به طور کلی حقوق محیط زیست عبارت است از مجموعه‌ای قواعد که در ارتباط با حفظ محیط زیست و روابط انسان و محیط باشد. حق بر محیط زیست سالم یکی از حقوق بشری است. این حق نه تنها از مصادیق برجسته‌ی حقوق همبستگی است که در نسل سوم حقوق بشر مقوله‌بندی می‌شود بلکه هم‌چنین لازمه‌ی تحقق بسیاری از حق‌های بشری و مدنی و سیاسی یا اقتصادی اجتماعی و فرهنگی به شمار می‌رود. با این حال ایفای حق یاد شده مستلزم سطحی از توسعه است که به نوبه‌ی خود زمینه‌ی تخریب بیشتر محیط زیست را فراهم می‌آورد (مولایی، ۱۳۸۱: ۳۴-۳۵). با توجه به جایگاهی که صنایع پتروشیمی در جهان امروز پیدا کرده است نباید از صدمات آن به انسان و محیط زیست غافل بود و باید به دنبال راه‌حلی برای کاهش این آسیب‌ها باشیم. از آنجایی که مسایل زیست محیطی با سه قلمرو زیست بشری (دریایی، خاکی و هوایی) سروکار دارد باید در قراردادهای نفتی به این مسأله توجه جدی‌تری شود. وزارت نفت به عنوان جزئی از حکومت اسلامی، انفال و معادن را در اختیار دارد تا براساس رعایت مصالح عامه، نسبت به آن‌ها عمل نماید. شرکت ملی نفت ایران و شرکت‌های تابعه به عنوان بازوی عملیاتی وزارت نفت، عملاً عملیات اکتشاف و توسعه میادین نفتی را به عهده دارند. عملیات اکتشاف و توسعه شامل مراحل مختلف و مستلزم صرف وقت است که

آسیب‌های زیست محیطی زیادی را با خود به همراه دارد. صنعت نفت به طور کلی بستری برای ایجاد آلودگی‌های زیست محیطی است. در جریان عملیات اکتشاف اقداماتی نظیر لرزه‌نگاری، حفر چاه‌های متعدد، استفاده از گل حفاری صورت می‌گیرد که سبب ایجاد آلودگی‌های زیست محیطی زیادی می‌شود. (مصدق، ۱۳۸۲: ۵۶) شرکت ملی نفت بر اساس قوانین مختلف صادره از سازمان حفاظت از محیط زیست، مجلس شورای اسلامی و یا دستورالعمل‌های درون سازمانی مکلف به رعایت مسائل زیست محیطی در طول عملیات نفتی است. لیکن صرف وضع قوانین و ایجاد کمیته‌های مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست نمی‌تواند به خودی خود گامی مؤثر در اجرای تمام و کمال مقررات زیست محیطی باشد. در عمل نیز، با وجود در نظر گرفتن مسئولیت ناشی از نقض قواعد زیست محیطی، نمی‌توان به رعایت کامل قوانین محیط زیستی امیدوار بود. زیرا برخی خسارات وارده به محیط زیست هم‌چون از بین رفتن یک گونه گیاهی نادر و یا انتشار بیش از حد مجاز آلاینده‌ها در هوا، مابه‌ازایی ندارند و جبران آن‌ها تقریباً غیرممکن است. (شیروی، ۱۳۹۳: ۵۸۶) در این راستا قوانین ملی از جمله قانون اساسی، قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، قانون نفت، قانون مدیریت پسماند، آیین‌نامه‌ی رفع آلودگی زیست محیطی فعالیت‌های نفتی و هم‌چنین اجزای بند ۶ و ۸ بند الف ماده‌ی ۱۴ قانون برنامه‌ی چهارم توسعه تفیذی ماده‌ی ۲۵ قانون برنامه‌ی پنجم توسعه است. هم‌چنین در بندهای ۱۵ و ۲۱ ماده‌ی ۶ اساسنامه‌ی شرکت ملی نفت بر لزوم اجرای اصول ایمنی و پدافند غیرعامل و حفظ محیط زیست و سلامت در تمام حوزه‌های فعالیت شرکت و شرکت‌های فرعی تابعه مطابق قوانین، مقررات و استانداردهای مربوط تأکید اساسی دارد. هم‌چنین تهیه پیوست‌های فرهنگی، حفاظت از محیط زیست و پدافند غیرعامل در کلیه پروژه‌های مرتبط با قراردادهای مهم (با تأثیرگذاری میان مدت و بلندمدت) منطبق با قوانین، مقررات و استانداردهای مربوط را از جمله وظایف و اختیارات شرکت نفت تلقی کرده است که ملزم به رعایت آن می‌باشند. برای مثال در قراردادی در این باره ماده‌ی ۳۳ قرارداد نفتی دارخوین است که از یک سو مطابق بند الف همین ماده طرفین متعهد هستند عملیات توسعه را با حساسیت محیط زیست اجرا کنند به نحوی که نسل‌های امروز و آینده از منابع زمینی بیشتر بهره‌مند شوند. (صیانت از مخازن) و از سوی دیگر مطابق اجزای ۴ و ۵ همین ماده بایستی ضمن به حداقل رساندن تولید ضایعات و اجتناب از نشت نفت دفن ضایعات و فضولات را با در نظر گرفتن تعهدات زیست محیطی عملی کنند (حفاظت از آب، خاک و هوا) هم‌چنین قانون توسعه و قوانین و

کنوانسیون‌های بین‌المللی از جمله کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری از آلودگی نفتی دریا، کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت ناشی از خسارات آلودگی نفتی، کنوانسیون بین‌المللی آمادگی مقابله و همکاری در برابر آلودگی نفتی، پیمان کیوتو و کنوانسیون بازل در خصوص نقل و انتقال پسماندهای خطرناک و کنفرانس استکهلم ۱۹۷۲ راجع به حقوق محیط زیست و بشر وجود دارد. در همین ارتباط ضرورت دارد به این مهم اشاره شود که برخی از قراردادهای نفت و گاز علاوه بر قوانین محلی به موافقت‌نامه‌های بین‌المللی زیست محیطی نیز اشاره می‌کنند که البته چندان مرسوم نیست. به عنوان مثال طبق بند ۵ ماده‌ی ۶ قرارداد مشارکت در تولید لیبریا پیمانکار متعهد می‌شود که تمام عملیات نفتی را مطابق با قوانین حفاظت و مدیریت محیط زیست لیبریا و تمامی رویه‌های محیط زیست بین‌المللی انجام دهد. این درحالی است که اشاره به مقررات بین‌المللی محیط زیست جنبه‌ی نمادین دارد و در نظر گرفتن آن‌ها در موافقت‌نامه‌های چندجانبه بین‌المللی نه تنها جز حقوق (نرم) محسوب می‌شوند بلکه می‌بایست در ابتدا به صورت قانون ملی تصویب شوند تا بر بازیگران خصوصی موثر واقع شوند.

۱. بررسی ضوابط زیست محیطی در قراردادهای نفتی در سطح ملی قبل و بعد از انقلاب اسلامی

رشد ناموزون صنایع در سال‌های اخیر و ادامه روند فعلی آن، اکوسیستم‌ها را به شدت تحت تأثیر قرار داده و می‌دهد، بنابراین هدایت فعالیت‌های صنعتی به گونه‌ای که کمترین آثار زیان‌بار را بر محیط زیست داشته باشد، امری اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد اما از آنجایی که این آثار مخرب با تمهیداتی قابل کنترل است دولت به عنوان متولی امر در قراردادهای نفت و گاز باید با پیش‌بینی یکسری مقرراتی حقوق زیست محیطی بشر را حفظ کند و تا حد امکان از آلوده شدن محیط زیست جلوگیری کند و تبعات منفی عملیات نفتی بر محیط زیست را کاهش دهند. (موسوی، شیرمردی دزکی، ۱۳۹۴: ۹۱-۱۱۶) در قراردادهای اولیه نفتی مثل قراردادهای امتیازی نیمه‌ی اول قرن بیستم اشاره‌ای به محیط زیست نشده است. از پنجاه سال به این طرف رفته رفته مسایل مربوط به محیط زیست در قراردادهای نفتی تفضیلی‌تر و کامل‌تر شده است. در جمهوری اسلامی ایران بر اساس مصوبه‌ی شورای عالی حفاظت از محیط زیست (۱۳۹۰) مجریان پروژه‌های نامبرده شده در مصوبه موظف‌اند به همراه گزارش امکان‌سنجی و مکان‌یابی نسبت به تهیه‌ی گزارش ارزیابی اثرات زیست محیطی اقدام کنند. جمهوری اسلامی ایران نیز در

سال ۱۹۹۴ نسبت به پذیرش ارزیابی اثرات زیست محیطی در چارچوب مصوبه‌ی قانونی خود اقدام نموده است و اولین بار در سال ۱۳۷۳ در بند الف تبصره‌ی ۸۲ قانون برنامه‌ی دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به طور مشخص صورت قانونی به خود گرفت. طبق این مصوبه مجریان طرح‌های کارخانجات پتروشیمی، پالایشگاه‌ها، نیرگاه‌ها، صنایع فولاد، سدها و دیگر سازه‌های آبی، شهرک‌های صنعتی و فرودگاه‌ها موظف گردیدند به همراه گزارش امکان‌سنجی و مکان‌یابی نسبت به تهیه گزارش اثرات زیست محیطی اقدام نمایند. در مورد قوانین و مقرراتی که مستقیماً ناظر بر ارزیابی اثرات زیست محیطی می‌باشند می‌توان ماده‌ی ۱۰۵ قانون برنامه‌ی سوم توسعه‌ی اقتصادی اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ماده‌ی ۷۱ قانون برنامه‌ی چهارم توسعه و ماده ۱۰ آیین‌نامه‌ی جلوگیری از آلودگی صوتی و مصوبات شماره ۱۳۸ و ۱۵۶ و ۱۶۶ و ۱۹۶ و ۲۳۷ و ۲۴۹ و ۲۵۰ شورای عالی حفاظت از محیط زیست را نام برد. در مورد سایر قوانین و مقررات مرتبط می‌توان به مواد ۸۵ و ۸۶ و ۱۲۱ قانون برنامه‌ی سوم توسعه و مواد ۱۲ و ۱۳ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا و ماده‌ی ۱۱ آیین‌نامه‌ی جلوگیری از آلودگی آب اشاره نمود. به طور کلی استنباط می‌شود که مقررات ارزیابی پیامدهای زیست محیطی کشور ایران از یک سطح کلی برخوردار می‌باشد و تنها در قالب چارچوبی نه چندان جامع به مقوله‌ی ارزیابی اشاره دارد. در ایران قبل از انقلاب اسلامی توجه چندان به مسأله‌ی محیط زیست در عملیات نفتی نمی‌شد و تنها در ماده‌ی ۲۶ قانون نفت مصوب ۱۳۵۳/۵/۸ به محافظت از منابع و جلوگیری از آلودگی محیط اختصاص پیدا کرد. این ماده مقرر می‌دارد شرکت ملی نفت ایران مکلف خواهد بود که در جریان عملیات مربوط هر قرارداد دقت و مراقبت کامل را جهت حفظ منابع ثروت طبیعی و جلوگیری از آلودگی محیط به عمل آورد و طرف قرارداد ملزم خواهد بود که در عملیات خود مقرراتی را که در این باب توسط دولت و یا شرکت ملی نفت ایران اعلام و ابلاغ می‌گردد را رعایت نماید. در قرارداد موسوم به کنسرسیوم به موجب ماده‌ی ۴ قرارداد، شرکت‌های عامل در مقابل شرکت ملی نفت ایران به انطباق عملیات خود با روش خوب صنعت و تبعیت از اصول صحیح مهندسی در حفاظت ذخایر و هیدروکربون و در اداره‌ی فنی میدان‌های نفت و پالایشگاه و در اقدامات مربوط به روزآمد کردن به طریقی که در عملیات مشابه متداول و معمول است ملزم شده‌اند که در این بند از عبارت روش خوب صنعت استفاده شده است که متضمن معنای خاصی در قراردادهای نفتی است. به عبارتی دیگر روش خوب صنعت به استانداردها رویه‌ها و شیوهایی اطلاق

می‌شود که انتظار می‌رود هر فرد متعارفی که عملیات نفتی بین‌المللی را انجام می‌دهد آن را رعایت کند. (پدرام، ۱۳۹۲: ۶۷). قبل از انقلاب اسلامی الزام شرکت‌های نفتی طرف قرارداد به رعایت ملاحظات زیست محیطی تصریح نشده است. برای مثال در قرارداد مشارکتی بین شرکت ملی نفت ایران با شرکت‌های نفتی پان‌امریکن و سافیر اینترنشنال و قرارداد آجیب در مورد رعایت شروط و الزامات زیست محیطی به طور موردی و جزئی اشاره‌ای نشده است. در قراردادهای بیع متقابل که بعد از انقلاب اسلامی منعقد شده است رعایت ضوابط زیست محیطی پیش‌بینی شده است. به عنوان نمونه ماده‌ی ۳۳ قرارداد توسعه‌ی میدان نفتی دارخوین به طور تفصیلی به مسأله‌ی ایمنی بهداشت و محیط زیست می‌پردازد. در بند الف این ماده تصریح شده است که طرفین این قرارداد متعهد هستند تا عملیات توسعه را با لحاظ حساسیت محیط زیست اجرا کنند به نحوی که نسل امروز و نسل‌های آینده از منابع زمینی بیشتر بهره‌مند شوند. مثلاً در قرارداد امتیازی داری هیچ شرطی که متضمن رعایت مسایل زیست محیطی باشد وجود ندارد. قرارداد امتیازی ۱۹۳۳ که جایگزین امتیازنامه‌ی داری شد نیز مقرره‌ی صریحی در مورد محیط زیست ندارد و تنها در بند ۱۲ قرارداد مزبور به طور کلی چنین مقرر شده است: کمپانی راجع به عملیاتی که مطابق این قرارداد در ایران می‌نماید جمیع وسایل معمول و مناسب را برای تأمین صرفه‌جویی و استفاده‌ی کامل از عملیات خود و برای حفظ مخازن تحت‌الارضی نفت و برای استفاده از امتیاز خود به طرزى که مطابق آخرین ترقیات علمی وقت باشد به کار خواهد برد. بعد از انقلاب اسلامی در اصل پنجاه قانون اساسی به صراحت حفاظت از محیط زیست را وظیفه‌ی عمومی تلقی کرده است. در این اصل هرگونه فعالیت اقتصادی از جمله انجام عملیات نفتی که مستلزم آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن باشد ممنوع گردید. توجه جدی به حفظ و صیانت از محیط زیست در ایران به دهه‌ی ۱۳۵۰ برمی‌گردد که قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست در تاریخ ۱۳۵۸/۳/۲۸ به تصویب رسید. فعالیت‌های صنعت نفت از اکتشاف، حفاری و تولید نفت و گاز تا تولید فرآورده‌های پالایشگاهی و محصولات پتروشیمی، آثار و پیامدهای نامطلوب و اجتناب ناپذیری برای انسان و محیط زیست در بر دارد. نظام مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست یک ابزار مدیریتی مؤثر برای کنترل و بهبود عملکرد بهداشت، ایمنی و محیط زیست در سازمان‌ها است که با ایجاد بستر فرهنگی خلاق و نگرشی نو و نظام‌مند به تبیین تأثیر متقابل بهداشت، ایمنی و محیط زیست پرداخته و از این طریق خطرها و چالش‌ها را به طور منظم و ساختاری مورد ارزیابی و کنترل قرار داده و روش‌های پیشگیرانه ارائه

می‌دهد. هدف نهایی در نظام مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست، صیانت از کارکنان و عموم جامعه، حفاظت از محیط و ایجاد محیط‌های کاری ایمن، سالم و بدون حادثه، کاهش آلاینده‌های زیست محیطی، کنترل مواجهه کارکنان با عوامل زیان‌آور شغلی، ایجاد و توسعه نظام جامع و یکپارچه مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست و همچنین نهادینه سازی نظام اجرایی مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست پیمانکاران، اجرای کارآمد و اثربخش مطالعات شناسایی خطرات، ارزیابی ریسک‌ها و مدیریت آن‌ها، تبیین مسئولیت‌ها و اختیارات اجرایی و متعادل‌سازی منابع، شامل نیروی انسانی، تجهیزات و فعالیت‌های تولیدی است که از اهداف عمده مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست در وزارت نفت است. تاریخچه‌ی پیدایش و آغاز به کار نظام مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست در صنعت نفت نیازهای فزاینده در صنعت نفت برای افزایش بهره‌وری، کاهش هزینه‌ها، صیانت از نیروی انسانی، حفاظت از محیط زیست، استفاده از مواد و انرژی به روش صحیح و مناسب و حفاظت از سرمایه‌ها و اعتبار سازمان در ابتدای دهه ۸۰ منجر به تحقیق، بررسی و نهایتاً انتخاب نظام مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست برای اجرا در سطح صنعت نفت گردید. (صادقی بنیس، ۱۳۹۰: ۱۳-۱۵) فلسفه انتخاب این نظام اجرای موفق آن در صنایع بین‌المللی نفت و گاز و امتیازات حاصل از اجرای آن از یک سو و فرانگری خاص آن در سه مقوله بهداشت، ایمنی و محیط زیست و تعاملات بین این سه علم از سوی دیگر بوده است. در راستای حفظ محیط زیست از آسیب‌های ناشی از عملیات نفتی تعاملی سازنده و هماهنگی بیشتری بین وزارت نفت و سازمان محیط زیست احساس می‌شود.

۲. کنفرانس استکهلم به عنوان مهم‌ترین سند مرتبط با محیط زیست و بشر

اتحادیه‌ی بین‌المللی حفاظت از محیط زیست یکی از بزرگترین و مهم‌ترین شبکه‌های حفاظت از محیط زیست جهانی است که در سال ۱۹۴۸ با عنوان اتحادیه‌ی بین‌المللی حفاظت از طبیعت به دنبال کنفرانس بین‌المللی در فرانسه به وجود آمد. مأموریت اصلی اتحادیه‌ی بین‌المللی حفاظت از طبیعت تحت تأثیر قرار دادن و تشویق و ترغیب جوامع دنیاست تا علاوه بر حفظ تنوع زیستی روند استفاده از منابع طبیعی را بر اساس معیارهای اکولوژیک متعادل کند (مصدق، ۱۳۸۲: ۱۵-۱۶). یکی از اقدامات اتحادیه‌ی بین‌المللی حفاظت از محیط زیست را می‌توان به آماده‌سازی کشورها در زمینه‌ی تصویب قوانین حمایت از محیط زیست و تدوین استراتژی‌های مدیریت منابع طبیعی دانست. اتحادیه‌ی

بین‌المللی حفاظت از طبیعت از طریق حمایت و توسعه علوم جدید حفظ محیط زیست استفاده از این علوم در پروژه‌های بین‌المللی و برقراری ارتباط بین نتایج به دست آمده در تحقیق‌ها با سیاست‌های منطقه‌ای، ملی، بین‌المللی از طریق گفتگو بین دولت‌ها و جوامع شهری و بخش خصوصی به دنبال حفظ محیط زیست است (موسوی، ۱۳۸۵: ۶۷-۷۰). بین سال‌های ۱۹۴۸ تا ۱۹۷۲ کنوانسیون‌ها و کنفرانس‌هایی در خصوص توجه به محیط زیست و رعایت حق بشر برگزار شد که هیچ‌یک از آن‌ها به اندازه‌ی کنفرانس استکهلم مورد توجه و استقبال قرار نگرفت. اعلامیه‌ی استکهلم در سال ۱۹۷۲ توجه جهانیان را به اهمیت محیط زیست جلب کرد و موجب شکل‌گیری اصول و قواعد و بیانیه‌ها و اعلامیه‌ها و نهادهای تخصصی در زمینه‌ی حقوق محیط زیست گردید. از مهم‌ترین آثار این بیانیه در حقوق بین‌الملل محیط زیست می‌توان به ایجاد قواعد عمومی و اصول حقوقی در حقوق بین‌المللی محیط زیست و کمک به تکامل و توسعه این رشته اشاره کرد. هم‌چنین در اصل زیست و دوم اعلامیه‌ی استکهلم به این مورد اشاره دارد که دولت‌ها باید در توسعه بیشتر حقوق بین‌الملل درباره‌ی مسئولیت و یا جبران خسارت قربانیان آلودگی و دیگر صدمات زیست محیطی ناشی از فعالیت‌های داخل محدوده قانونی و یا مناطق تحت کنترل خود در نواحی ماورا قلمروشان همکاری کنند. به طور کلی بیانیه‌ی استکهلم یک اقدام جهانی برای حفاظت از محیط زیست به شمار می‌رود. (حبیبی، ۱۳۷۹: ۳۲-۳۴)

۳. طرق حقوقی حمایت از محیط زیست در قراردادها

شرط ثبات یکی از شروطی است که پیمانکاران می‌توانند با درج آن در قرارداد، شرایط و قوانین حاکم بر قرارداد را تثبیت کنند و مانع از اعمال قوانین جدید نسبت به آن شوند. این در حالی است که ضرورت وضع قوانین مناسب در مورد حفظ حقوق کارگران و محیط زیست امری انکارناپذیر است. پیمانکار به حفاظت از محیط زیست و صیانت از منابع طبیعی با رعایت عرف‌ها و استانداردهای بین‌المللی صنعت نفت و قوانین مرتبط دولت میزبان ملزم است. در این‌جا دولت میزبان می‌تواند با ذکر شرط ثبات و شروط صریح قراردادی پیمانکار را ملزم کند طبق شرط مذکور در عقد رفتار کند و متعهد نمی‌تواند از انجام شروط و تعهدات قراردادی عقد شانه خالی کند. به طور کلی گنجاندن شروط زیست محیطی در قراردادهای نفتی به معنای رعایت آن و عدم نقض آن از طرف متعاهدین قرارداد است و نقض آن باعث ایجاد مسئولیت برای ناقض شرط است و الزام به جبران خسارت قربانی است. (ابراهیمی منتظر مسعودی، ۱۳۹۳: ۱۴) هم‌چنین شرط ثبات

می‌تواند مسایل خاصی را در قرارداد تحت پوشش قرار دهد یا اینکه طرفین می‌توانند برخی حوزه‌ها هم‌چون حفاظت از محیط زیست را از حوزه‌ی شمول شرط ثبات مستثنی کنند. به عنوان مثال در یکی از قراردادهای نفتی قزاقستان در سال ۱۹۹۷ شرط ثبات به شرح ذیل مقرر شده بود: مشروط بر عدم ضرورت ایجاد اصلاحیه بر موافقتنامه حاضر در اثر تغییر در قوانین مربوط به سلامت، ایمنی و حفاظت از محیط زیست که منجر شود این قوانین با استانداردهای بین‌المللی سلامت ایمنی یا محیط زیست منطبق شوند قوانینی که به صورت غیرتبعیض‌آمیز اعمال می‌شوند. (حسیبی، ۱۳۹۰: ۳۹-۴۰). این بدان معناست که اگر تغییر در قوانین به منظور انطباق آن‌ها با استانداردهای بین‌المللی این ضرورت را ایجاد کرد که کلیه‌ی قراردادهای بدون تبعیض از قوانین جدید تبعیت کنند، قرارداد حاضر (که در آن شرط ثبات گنجانده شده) مستثنی خواهد بود و بر آن اصلاحیه‌ای وارد نخواهد شد. ارجاع به استاندارد بین‌المللی به نوعی شرط ثبات را تضعیف می‌کند، یعنی قوانینی را در نظر می‌گیرد که الزام پیروی از استانداردهای بین‌المللی را برقرار می‌کنند (نه هر قانونی) در عین حال این بند از قرارداد در مقابل چنین تغییراتی در قوانین موضع می‌گیرد و شرط ثبات را بیان می‌کند. یکی از مهم‌ترین طرق حقوقی در الزام پیمانکار به رعایت الزامات زیست محیطی ذکر شروط صریح قراردادی در این ارتباط است. اگر حفاظت از محیط زیست در قالب شروط قراردادی نیامد آیا باز هم می‌توان شرکت نفتی را ملزم به رعایت استانداردهای زیست محیطی کرد؟ پاسخ آنکه امروزه با نظر به اهمیت یافتن مسأله‌ی حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی و توجه به حقوق زیست محیطی بشر شرکت‌های بین‌المللی نفتی یا در قالب تنظیم کدهای رفتاری یا کدهای اخلاقی بخشی از مفاد این کدها را به لزوم رعایت استانداردهای HSE^۱ داده‌اند. توضیح آنکه ماهیت حقوقی این کدها بر مبنای خود التزامی توجیه می‌شود و نمی‌توان به صرف عدم ذکر صریح در قرارداد از رعایت آن سرباز زد.

۴. نحوه‌ی تخصیص هزینه‌های ناشی از جبران آسیب‌های زیست محیطی

حفظ و حراست از محیط زیست و توجه به الزامات زیست محیطی در قطعنامه‌های سازمان ملل و معاهدات بی‌شماری مورد توجه قرار گرفته است. الزامات زیست محیطی شامل عدم ورود خسارت به محیط زیست کشور خود در سطح ملی و به سایر کشورها در سطح بین‌المللی است. یکی از این اسناد اعلامیه‌ی استکهلم است که در اصل ۲۱ آن مقرر می‌دارد که کشور مطابق با منشور سازمان ملل متحد و اصول حقوق بین‌الملل حق

حاکمیت برای بهره‌برداری از منابع خود را طبق اصول زیست محیطی کشور خود دارا هستند و آن‌ها باید اطمینان حاصل کنند که فعالیت‌های واقعه در کشور آن‌ها به محیط زیست دیگر کشورها آسیب نمی‌زند. از مهم‌ترین کنوانسیون‌هایی که ناظر به آلودگی در دریا هستند می‌توان به کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری از آلودگی نفتی در دریا و کنوانسیون بین‌المللی مسئولیت ناشی از خسارات آلودگی نفتی و کنوانسیون بین‌المللی تأسیس صندوق بین‌المللی برای جبران خسارات ناشی از آلودگی نفتی اشاره کرد که هر کدام از این کنوانسیون‌ها به دنبال جلوگیری از آلودگی‌های نفتی و در صورت آلودگی نفتی به دنبال مسئول شناختن کسانی که دریا را آلوده می‌کنند و در نهایت جبران خسارات قربانیان این آلودگی نفتی هستند. به طور مثال مطابق جز ۳۰ بند ۶ ماده‌ی ۲۶ قرارداد مشارکت در تولید میدان شاه دنیز منعقد شده بین ایران و آذربایجان در سال ۱۹۹۶ در صورتی که آسیب‌های زیست محیطی در اثر سوءرفتار عامدانه پیمانکار حادث شده باشد کلیه‌ی هزینه‌ها برعهده‌ی پیمانکار بوده و قابل بازیافت نمی‌باشد. لیکن در غیر این مورد این هزینه‌ها جزو هزینه‌های نفتی محسوب شده و قابل بازیافت می‌باشند.

۵. رعایت مقررات و الزامات زیست محیطی

یکی از مسائلی که در الزامات زیست محیطی مورد بررسی قرار می‌گیرد توجه به استانداردهای مدیریت زیست محیطی است که هدف از تدوین آن در اختیار قرار دادن عناصر یک سیستم مدیریتی کارآمد به سازمان است که با تلفیق شدن با سایر الزامات مدیریت به عنوان راهنمایی برای دستیابی سازمان‌ها به اهداف زیست محیطی و اقتصادی به کار روند. از جمله مزایای اجرای استاندارد مدیریت زیست محیطی می‌توان به پیشگیری از انتشار آلودگی، کاهش پسماند، صرفه‌جویی در مصرف انرژی و استفاده مجدد از مواد، کاهش اثرات منفی ناشی از عملکرد صنعت بر محیط زیست، بهبود ارتباطات درون سازمانی و برون سازمانی (طرف‌های ذی‌نفع، مشاوران و پیمانکاران)، افزایش سهم بازار و راه‌یافتن به عرصه بازارهای جهان است. مهم‌ترین مسأله در رعایت الزامات زیست محیطی، عدم سوزاندن گازهای همراه نفت است که یکی از دغدغه‌های اصلی زیست محیطی در ایران محسوب می‌شود به اضافه اینکه پروژه‌های مزبور نباید به سفره‌های زیرزمینی آب لطمه وارد کرده و آن‌ها را آلوده کند. از همین حیث قوانینی که حاوی مقررات زیست محیطی هستند، عبارت‌اند از قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳/۳/۲۸ و اصلاحیه مصوب ۱۳۷۱/۸/۲۴، اصل پنجاهم قانون اساسی،

قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴/۲/۳، قانون مدیریت پسماندها مصوب ۱۳۸۳/۲/۲۰، کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵/۳/۲ (مواد ۶۷۵، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۶، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱ و ۶۹۶) و بعضی دیگر از قوانین راجع به محیط زیست..

علاوه بر اینها ماده ۷ قانون نفت مصوب ۱۳۶۶/۷/۹ وزارت نفت را مکلف کرده است که «در جریان عملیات نفتی ضمن برنامه‌ریزی‌های صحیح، نظارت و مراقبت کامل جهت سیانت و حفاظت منابع و ثروت طبیعی و تأسیسات و جلوگیری از آلودگی محیط زیست (آب و هوا و خاک) با هماهنگی سازمان‌های ذی‌ربط به عمل آورد. هم‌چنین مقررات و ضوابط محیط زیست در مناطق آزاد تجاری- صنعتی مشابه مقررات مزبور در سرزمین اصلی ایران می‌باشد و واحدی از اداره محیط زیست که در سازمان هر یک از مناطق آزاد تجاری مستقر می‌باشد به انجام وظایف و نظارت بر حسن اجرای قوانین و مقررات محیط زیست در این مناطق می‌پردازد. بر این اساس، مقررات عمومی کشور، سیاست‌هایی را در جهت حفظ محیط زیست مقرر داشته است؛ ماده ۱۰۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷ بیان می‌دارد: «در کلیه طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ تولیدی و خدماتی باید پیش از اجرا و در مرحله انجام مطالعات امکان‌سنجی و مکان‌یابی، بر اساس ضوابط پیشنهادی شورای عالی حفاظت محیط زیست و مصوبات هیأت وزیران مورد ارزیابی زیست محیطی قرار گیرد. رعایت نتایج ارزیابی توسط مجریان طرح‌ها و پروژه‌های مذکور الزامی است». هم‌چنین در بند (ج) ماده ۱۰۴ قانون فوق آمده است: «به منظور کاهش آلوده کننده محیط زیست، بالاخص در مورد منابع طبیعی و منابع آب کشور، واحدهای تولیدی موظف‌اند برای تطبیق مشخصات فنی خود با ضوابط محیط زیست و کاهش آلودگی‌ها اقدام کنند.

۶. ارزیابی اثرات زیست محیطی

کنفرانس «محیط زیست و توسعه» در ژوئن ۱۹۹۲ از طرف سازمان ملل متحد در شهر ریودوژانیو (برزیل) برگزار شد. در اصل ۱۷ بیانیه نهایی این کنفرانس لزوم ارزیابی اثرات محیط زیستی پروژه‌هایی که احتمالاً اثرات منفی مهم بر محیط می‌گذارند تصریح شده است. امروزه ارزیابی اثرات زیست محیطی به یکی از نیازهای اصلی در پروژه‌های سرمایه‌گذاری تبدیل شده است. هدف از ارزیابی اثرات زیست محیطی دخالت دادن ملاحظات زیست محیطی در فرایند برنامه‌ریزی است. به عبارتی پیامدهای زیست محیطی

فرآیندی است که به موجب آن پیامدها و اثرات مستقیم و غیرمستقیم اجرای پروژه در محیط زیست مورد ارزیابی قرار می‌گیرد که در این ارزیابی تأثیر احتمالی اجرای پروژه در محیط زیست مورد شناسایی و محاسبه قرار می‌گیرد و راه‌های کاهش اثرات تخریبی پیشنهاد می‌شود و نحوه‌ی مدیریت و نظارت بر تبعات منفی زیست محیطی ارایه می‌شود. قبل از انجام هر پروژه عمرانی ضروری است که اثرات اجرای آن پروژه بر محیط زیست مورد ارزیابی قرار گیرد. معمولاً پس از عقد قرارداد با دولت تنظیم و ارایه یک گزارش ارزیابی اثرات زیست محیطی الزامی است و اکثر قراردادهای نفت و گاز هم به این الزام اشاره می‌کنند. (نصیری، ۱۳۷۹: ۱۷۲) گزارش ارزیابی زیست محیطی به عنوان یک سند مهم در راستای توسعه پایدار محسوب می‌گردد، زیرا با تهیه گزارش ارزیابی زیست محیطی پروژه، این امکان به طبیعت و نهایتاً به محیط زیست داده می‌شود که آنچه در طبیعت رخ می‌دهد در جهت سلامت محیط زیست باشد.

۷. ضرورت ارزیابی زیست محیطی

توسعه عمرانی کشور و ملازمه آن با محیط زیست برگرفته از قوانینی است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم فعالیت‌های اقتصادی را ملزم به رعایت برخی مسایل محیط زیست می‌نماید. اما آنچه برای اولین بار ارایه گزارشات زیست محیطی را برای پروژه‌ها الزامی نمود مصوبه شورای عالی محیط زیست مورخ ۱۳۷۳/۱/۲۳ می‌باشد که طی آن مجریان پروژه‌های هفتگانه (کارخانجات، پتروشیمی و پالایشگاه‌ها، نیروگاه‌ها، صنایع فولاد، سدها و سازه‌های آبی، شهرک‌های صنعتی و فرودگاه‌ها) و بعداً با مصوبات دیگر کشت و صنعت‌ها، مراکز دفن زباله، راه و راه‌آهن و غیره را الزامی نموده و آن‌ها را موظف کرده است که به همراه گزارش امکان‌سنجی و مکان‌یابی نسبت به تهیه گزارش ارزیابی زیست محیطی پروژه نیز اقدام نمایند. در ایران نیز برای ارزیابی آثار محیط زیستی برخی از طرح‌ها (پروژه‌های) صنعتی و عمرانی الزام قانونی وجود دارد. در واقع ارزیابی آثار محیط زیستی برای جلوگیری از اثر منفی طرح (پروژه) بر محیط زیست و کاهش هزینه‌ها است. در ارزیابی آثار محیط زیستی، آثار طرح (پروژه) بر محیط زیست پیش‌بینی می‌شود تا از آسیب به محیط زیست جلوگیری شود. در همین راستا سندی که به اختصار ES HIA^۲ نامیده می‌شود که یک سند جامع حقوقی و قراردادی است که به منظور کاهش آسیب‌های وارد شده به محیط زیست به ارزیابی آسیب‌های زیست محیطی می‌پردازد که علاوه بر محیط زیست به مسائل اجتماعی، امنیتی، ایمنی و بهداشتی نیز توجه می‌کند و

جدیدترین تحولی است که در حوزه‌ی حقوق محیط زیست مرتبط با فعالیت‌های نفتی پدید آمده است. اسناد^۳ EIA و ES HIA جزو اسناد بالادستی شناور محسوب می‌شوند و متناسب با مقتضیات و تحولات زمان به روز رسانی می‌شوند به همین جهت قواعدی تحت عنوان HSE^۴ وجود دارد که وزارت نفت با استانداردسازی این قواعد، کلیه پیمانکاران و کارفرمایان را ملزم به رعایت آن کرده است. مطالعات تکمیلی اسناد EIA و ESHIA جزو محتویات قرارداد است که امروزه مقتضای ورود به صنعت است و قبل از اجرای پروژه، بایستی ES HIA مورد تأیید سه شخص کارفرما، پیمانکار و سازمان‌های حفاظت از محیط زیست برسد. کارفرما بایستی برای اجرای طرح موافقت سازمان حفاظت از محیط زیست را بگیرد و پیمانکار هم در مقابل کارفرما و سازمان‌های محیط زیست متعهد است که ملزومات سند ES HIA را در اجرای طرح رعایت کند. برای اجرای فرآیند ES HIA بایستی سه گام متوالی طی شود. گام اول: شناسایی ریسک‌ها^۵ است که مجری پروژه بایستی قبل از اجرای آن و در زمان تعریف پروژه، ریسک مرتبط با سند ES HIA را شناسایی کند. در گام دوم ریسک‌های شناسایی شده مورد ارزیابی^۶ قرار می‌گیرند. در این ارزیابی تأثیرات احتمالی اجرای پروژه در محیط زیست مورد محاسبه قرار می‌گیرد و راه‌های کاهش اثرات تخریبی پیشنهاد می‌شود و نحوه‌ی مدیریت و نظارت بر این تبعات منفی ارائه می‌شود. این ارزیابی دو هدف را دنبال می‌کند اول اینکه به مقامات آگاهی می‌دهد که اجرای احتمالی یک پروژه چه تبعات منفی‌ای دارد و دوم آنکه به صنعت اجازه می‌دهد که راه‌های مقابله با این تبعات و کاهش آن‌ها را مدنظر قرار داده و راه‌هایی برای آن پیشنهاد نماید. گام سوم مدیریت ریسک است که به یک سری اقدامات پیشگیرانه گفته می‌شود که در طی آن تبعات منفی یک پروژه به حداقل می‌رسد. ارزیابی پیامدهای زیست محیطی در بسیاری از کشورها برای اجرای قراردادهای نفت و گاز اجباری است. (شیروی، ۱۳۹۳: ۵۸۷) در ایران طبق ماده‌ی ۱۹۲ قانون برنامه‌ی پنجم توسعه به منظور کاهش عوامل آلوده کننده و مخرب محیط زیست کلیه‌ی واحدهای بزرگ تولیدی خدماتی و زیربنایی موظفند: الف) طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ تولیدی خدماتی و عمرانی خود را پیش از اجرا و در مرحله انجام مطالعات امکان‌سنجی و مکان‌یابی براساس ضوابط مصوب شورای عالی حفاظت محیط زیست مورد ارزیابی اثرات زیست محیطی قرار دهند. رعایت نتیجه ارزیابی‌ها توسط مجریان طرح‌ها و پروژه‌ها الزامی است. بنابراین طبق قوانین و مقررات فعلی کشور کلیه‌ی طرح‌های بالادستی و عمده پایین‌دستی نفت و گاز مشمول ارزیابی اثرات زیست محیطی‌اند.

۸. مسئولیت کیفری ناقضان الزامات زیست محیطی

طبق ماده‌ی یک حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوبه ۱۳۵۳/۳/۲۸ و اصلاحیه ۱۳۷۱/۸/۲۴ حفاظت و بهبود و بهسازی محیط زیست و پیشگیری و ممانعت از هر نوع آلودگی و هر اقدام مخربی که موجب برهم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می‌شود، هم‌چنین کلیه امور مربوط به جانوران وحشی و آبریان آب‌های داخلی از وظایف سازمان حفاظت محیط زیست است. هم‌چنین در ماده‌ی ۹ این قانون بیان می‌دارد که اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی محیط‌زیست را فراهم نماید ممنوع است. منظور از آلوده ساختن محیط‌زیست عبارت‌است از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب یا هوا یا خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی یا شیمیایی یا بیولوژیک آن را به طوری که زیان‌آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده و یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد تغییر دهد. ماده ۱۳ قانون مزبور بیان می‌کند: کسانی که از مقررات و ضوابط مذکور در آیین‌نامه‌ی موضوع ماده ۱۰ تخلف نمایند بر حسب مورد که در آیین‌نامه‌های مزبور تعیین خواهد شد به جزای نقدی مقرر شده محکوم خواهد کرد. مسأله‌ی آلودگی محیط زیست یک مسأله‌ی اقتصادی اجتماعی است و کلیه‌ی آحاد جامعه را در برمی‌گیرد به همین دلیل در قوانین متعدد برای ناقضان مقررات محیط زیست مجازات‌هایی در نظر گرفته‌اند. در بسیاری از قراردادهای نفتی این مسأله مورد توجه قرار گرفته است که این آلودگی زیست محیطی در برخی از موارد موجب مسئولیت کیفری می‌شود، چه اینکه اگر آلودگی زیست محیطی دارای دو شرط ذیل باشد جرم تلقی می‌شود: الف) نقض شدید تعهد ب) تعهد نقض شده دارای اهمیت اساسی برای حفاظت محیط زیست است. حال در مواردی که پیمانکار خارجی برای مثال در قرارداد بیع متقابل نفتی جهت اکتشاف، توسعه، استخراج و بهره‌برداری از نفت، نقض شدید تعهد مربوط به عدم آلودگی محیط زیست را انجام دهد و در قوانین بین‌المللی و داخلی برای تعهد نقض شده، مسئولیت کیفری تعیین شده باشد، قطعاً موجبات مسئولیت کیفری وی را از طرف شرکت ملی نفت و دیگر سازمان‌های ذی‌ربط فراهم می‌آورد (ابراهیمی‌منتظر، ۱۳۹۳: ۲۵). هم‌چنین در ماده‌ی (۶۹۰) قانون مجازات اسلامی کتاب پنجم: هرکس بدون اجازه سازمان حفاظت محیط زیست یا مراجع ذی‌صلاح دیگر مبادرت به عملیاتی نماید که موجب تخریب محیط زیست و منابع طبیعی گردد یا اقدام به هرگونه تجاوز و تصرف عدوانی یا ایجاد مزاحمت یا ممانعت از حق در موارد مذکور نماید به مجازات یک ماه تا یک سال حبس محکوم می‌شود.

نتیجه گیری

ضرورت پرداختن به محیط زیست در صنعت نفت و صنایع وابسته هنگامی روشن تر می شود که دریابیم حرکت در مسیر بهبود مستمر صنعتی بدون توجه به محیط زیست غیرممکن است. بی تردید اهمیت و جایگاه حقوق محیط زیست به بهترین شکل آن در اصل پنجاهم قانون اساسی متبلور شده و پیام آور این مهم می باشد که مسایل زیست محیطی یک امر کاملاً فرابخشی بوده و می بایست کلیه آحاد جامعه علی الخصوص سازمان ها و دستگاه ها هر یک به فراخور توان و کارایی تشکیلات خود در حفظ و نگهداری از محیط زیست به عنوان یک وظیفه عمومی از هر فعالیتی که با آلودگی و یا تخریب غیرقابل جبران محیط زیست همراه باشد جلوگیری کنند. حق برخورداری از محیط زیست سالم و حق بهره مندی از توسعه که تحقق هم زمان آن ها مستلزم توسعه ای پایدار است، یکی از جلوه های حیثیت و کرامت انسانی تلقی می گردد که مکمل حقوق بشر برای نسل حاضر و شرط تحقق آن برای نسل های آینده می باشد. یکی از مشکلات عمده در این زمینه ضعف قوانین دستورالعمل ها و استانداردهای زیست محیطی است. هم چنین با توجه به روند رو به رشد آلودگی های ناشی از عملیات نفتی دولت به عنوان متولی امر در قراردادهای نفت و گاز باید با پیش بینی یک سری مقرراتی حقوق زیست محیطی بشر را حفظ کند. با توجه به اینکه نفت منابع ارزی کشور را تأمین می کند نمی تواند ملاحظات زیست محیطی را نادیده گیرد اما با این حال وضع قوانین و مقررات لازم در این زمینه از یک طرف و انتخاب یک الگوی قراردادی مناسب و مخصوص صنعت نفت و گاز از طرف دیگر ضروری به نظر می رسد تا هم صنعت نفت ایران بتواند از حداکثر پتانسیل خود در اکتشاف و توسعه و تولید استفاده کند و هم شاهد کاهش آثار زیست محیطی ناشی از آلودگی های نفتی باشیم و صنعت نفت بتواند از این طریق جایگاه خود را در میادین بین المللی ارتقا بخشد. هم چنین دولت ها می توانند در مدیریت زیست محیطی از برنامه ها و کمک های مالی و ضمانت اجرایی سازمان های بین المللی بهره ببرند و با همکاری با این سازمان ها، گام هایی اساسی در بهبود و کنترل شرایط محیط زیست در کشورشان بردارند.

یادداشت‌ها

1. health·safety·environmental
2. Environmental safety health impact assessment
3. Environmental impact assessment
4. Health.Safety and Environment
5. Identification of ESHIA risk
6. Appraisal of ES HIA risk

۱۲۸
دوفصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

سال پنجم، شماره یازدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵

منابع

- حسینی، به آذین (۱۳۹۰) *دولت و سرمایه گذاران خارجی*. تهران: انتشارات شهردانش، چاپ اول
- شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۳)، *حقوق نفت و گاز*، انتشارات میزان، چاپ اول
- صادقی بنیس، محمدرضا و منجینی، غزاله (۱۳۹۰)، *قوانین و مقررات HSE*، تهران: انتشارات فن آوران.
- محلاتی، صلاح الدین (۱۳۷۱)، *آشتی انسان با طبیعت*، نشر دانشگاهی، چاپ اول، ۴۴-۴۹.
- مصدق، احمد (۱۳۸۲)، *تخریب محیط زیست جهانی و آینده جهان*، تهران: انتشارات علوم کشاورزی.
- کیس، الکساندر، پیتر اچ سند و وین فراید لانگ (۱۳۷۹)، *حقوق محیط زیست*، ترجمه حبیبی، محمد حسن، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، جلد اول، چاپ اول، بهار، صص ۱۵۸-۱۶۴.
- نصیری، حسین (۱۳۷۹)، *توسعه پایدار: چشم انداز جهان سوم*، تهران: نشر فرهنگ و اندیشه، ۱۲۰-۱۳۰

مقالات

- ابراهیمی، منتظر؛ مسعودی، سیدنصرالله؛ مهدی، فرزاد، «اصول قانونی حاکم بر قراردادهای خدماتی بالادستی صنعت نفت و گاز ایران»، *پژوهشنامه‌ی اقتصاد انرژی ایران*، سال چهارم، شماره‌ی ۵۲، صفحه ۱-۲۲.
- مولایی، یوسف (تابستان ۱۳۸۱)، «حق توسعه و جهان‌شمولی حقوق بشر»، *مجله‌ی دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، شماره ۱۲، ۲۶-۵۶.

- موسوی، فضل الله و شیرمردی، محمدرضا (تابستان ۱۳۹۴)، «تحلیل رویکرد زیست محیطی در قراردادهای نفتی»، *مطالعات حقوق انرژی*، دوره اول، شماره ۱، ۱-۱۸، ۹۱-۱۱۶.

- AGREEMENT ON THE EXPLORATION, DEVELOPMENT AND PRODUCTION SHARING FOR THE SHAH DENIZ PROSPECTIVE AREA IN THE AZERBAIJAN SECTOR OF THE CASPIAN SEA

۱۳۰
دوفصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

سال پنجم، شماره یازدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵